

УДК 343.72:351.86(477)

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-4\(46\)-1128-1135](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-4(46)-1128-1135)

Резніченко Ганна Семенівна доцент кафедри кримінального права та кримінології, кандидат юридичних наук, доцент, Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, вул. Успенська, 1, 65025, тел. 067-183-47-58, <https://orcid.org/0000-0001-6386-4154>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШАХРАЙСТВО ВЧИНЕНЕ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У науковій статті розглядаються питання особливостей кримінально-правової характеристики шахрайства, досліджуються особливості покарання за шахрайство вчинене в умовах воєнного стану.

Аргументується посилення кримінальної відповідальності за посягання на право власності в умовах воєнного або надзвичайного стану, оскільки життя людей суттєво змінюється: вимушені переселення, відсутність можливості постійно контролювати своє майно, втрата пильності, внаслідок постійного стресу призводять до поширення цих кримінальних правопорушень.

Доводиться поширеність цього кримінального правопорушення у структурі злочинності України та доводяться тенденції щодо подальшого збільшення кількості виявлених фактів шахрайства.

Досліджуються особливості об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони шахрайства. Розкривається зміст обману та зловживання довірою, як способів вчинення шахрайства. Доводиться, що вищевказані способи можуть бути застосовані лише щодо людини, як носія свідомості та волі, на яку відбувається посягання. Безпосередня участь потерпілого у передачі майнових благ і добровільність його дій є обов'язковими ознаками шахрайства, які відрізняють його від викрадення майна та інших.

Аналізуються зміст кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану або надзвичайного стану». Доводиться, що зміст цієї ознаки базується на положеннях Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 та Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» № 1550-III від 16.03.2000. Аналізуються міри кримінальних покарань за шахрайство вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану та за інші кримінальні правопорушення проти власності, які передбачають таку кваліфікуючу ознаку. Доводиться, що саме за шахрайство, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, законодавець передбачив найменш суворі міри покарання.

Пропонуються зміни до Кримінального кодексу України щодо приведення мір покарання за шахрайство, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, у пропорційність до ступеня суворості мір покарання за інші кримінальні правопорушення проти власності, які містять аналогічну кваліфікуючу ознаку.

Ключові слова: шахрайство, кваліфікація, воєнний стан, покарання

Reznichenko Hanna Semenivna associate professor of the Department of Criminal Law and Criminology, candidate of legal sciences, associate professor, Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, St. Uspenska, 1, 65025, tel. (067) 183-47-58, <https://orcid.org/0000-0001-6386-4154>

CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR FRAUD COMMITTED UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

Abstract. The scientific article examines the specifics of the criminal-legal characteristics of fraud, examines the specifics of punishment for fraud committed under martial law.

The strengthening of criminal responsibility for encroachment on property rights in conditions of war or a state of emergency is argued, since people's lives change significantly: forced relocations, the inability to constantly control one's property, loss of vigilance, as a result of constant stress lead to the spread of these criminal offenses.

The prevalence of this criminal offense in the structure of crime in Ukraine is proven, and trends in the further increase in the number of detected fraud facts are proven.

The peculiarities of the object, the objective side, the subject and the subjective side of fraud are investigated. The content of deception and abuse of trust as ways of committing fraud is revealed. It is proven that the above-mentioned methods can be applied only to a person, as a carrier of consciousness and will, which is encroached upon. The direct participation of the victim in the transfer of property and the voluntariness of his actions are mandatory signs of fraud that distinguish it from theft of property and others.

The content of the qualifying feature "under conditions of martial law or state of emergency" is analyzed. It is proven that the content of this sign is based on the provisions of the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" No. 389-VIII dated 12.05.2015 and the Law of Ukraine "On the Legal Regime of State of Emergency" No. 1550-III dated 16.03.2000. The measures of criminal penalties for fraud committed under conditions of war or state of emergency and for other criminal offenses against property, which involve such a qualifying feature, are

analyzed. It is proved that precisely for fraud committed in the conditions of war or state of emergency, the legislator provided the least severe punishments.

Amendments to the Criminal Code of Ukraine are proposed to bring the penalties for fraud committed during a state of war or state of emergency in proportion to the severity of the penalties for other criminal offenses against property that contain a similar qualifying feature.

Keywords: fraud, qualification, martial law, punishment

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення проти власності становлять значну суспільну небезпеку, яка пов'язана із посяганням на конституційне право громадян володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном. В умовах воєнного стану право власності громадян потребує ще більшого захисту, оскільки життя людей суттєво змінюється: вимушені переселення, відсутність можливості постійно контролювати своє майно, втрата пильності, внаслідок постійного стресу ці та інші фактори зумовлюють посилення кримінальної відповідальності за посягання на право власності громадян під час воєнного стану.

Не останнє місце серед кримінальних правопорушень проти власності відводиться шахрайству. Статистичні відомості свідчать, що за умов воєнного стану, відбувається зростання кількості відкритих кримінальних проваджень за шахрайство. Так, за вісім місяців 2023 року в Україні було відкрито 59 605 кримінальних проваджень за шахрайство. Це більше, ніж за два попередні роки разом. Так, у 2021 році було відкрито 23 847 кримінальних справ, а у 2022 — 32086 [1]. Це свідчить про достатню поширеність цього кримінального правопорушення та актуальність дослідження кримінальної відповідальності за це діяння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню розгляду шахрайства була приділена увага у наукових дослідженнях В. М. Бауліна, І. Г. Богатирьова, О. М. Джузи, О. О. Дудорова, М. Й. Коржанського, В. В. Кузнецова, О. В. Лисодеда, М. І. Панова, А. А. Пінаєва, О. В. Смагляка, В. Я. Тація, С. С. Чернявського та інших правників. Однак питання вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за шахрайство, особливо вчиненого в умовах воєнного стану, все ще потребує свого дослідження.

Метою статті є вивчення питань, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за шахрайство вчинене в умовах воєнного стану та розробка на підставі отриманих результатів відповідних пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Шахрайство полягає у заволодінні чужим майном або правом на майно шляхом обману або зловживання довірою. Об'єктом виступають суспільні відносини у сфері охорони права

власності, а саме право особи володіти, користуватися та розпоряджатися майном. Предметом розглядуваного кримінального правопорушення є чуже для винного майно або право на майно.

Способом вчинення шахрайства є обман або зловживання довірою. У кримінальному праві надається чітке визначення обману, під яким розуміється повідомлення неправдивих відомостей (так званий активний обман) або замовчування певних відомостей, які повинні бути повідомлені винним (так званий пасивний обман), внаслідок чого потерпілий уводиться в оману [2].

Під зловживанням довірою розуміється вид обману, що полягає у використанні винним довірливих відносин з потерпілим, заснованих на родинних, службових відносинах, знайомстві, інших цивільно-правових відносинах [3, с.216].

Об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення складають заволодіння чужим майном чи придбання права на майно.

Суб'єктом є фізична осудна особа, яка досягла 16 років. Необхідною і достатньою складовою підстави кримінальної відповідальності за шахрайство (ст. 190 КК) є усвідомлення суб'єктом кримінального правопорушення того факту, що предмет кримінального правопорушення є чужим для нього, що він заволодіває чужим майном за відсутності будь-якого права на нього. Кримінальна відповідальність за шахрайство пов'язана, як правило, не зі встановленням ознак конкретної особи, власності якої заподіяно шкоду, а зі встановленням усвідомлення винним факту заволодіння майном, яке належить іншій особі (чужим для нього), з метою його безоплатного, безповоротного обернення на свою користь (чи третіх осіб) за відсутності законних підстав для того і збільшення внаслідок цього власних майнових фондів (чи третьої особи). Для кваліфікації дій обвинуваченого як шахрайства не обов'язково встановлювати, чи усвідомлював він, кому саме та з яких підстав належить чуже для нього майно, чи заволодіває він майном, ввівши в оману власника цього майна чи іншу особу, у фактичному володінні якої воно перебуває, крім випадків, коли йдеться про врахування матеріального становища конкретного потерпілого за ч. 1 ст. 190 КК. Для кваліфікації за ст. 190 КК не вимагається, щоб збігалися особа, яка вводиться винним в оману, та потерпілий від цього кримінального правопорушення [4].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 № 3233-IX частину третю статті 190 «Шахрайство» доповнено кваліфікуючою ознакою «вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [5]. На необхідності доповнення ст.190 «Шахрайство» вищевказаною кваліфікуючою ознакою науковці у галузі кримінального права вказували ще у 2022 році, після прийняття Закону

України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03 березня 2022 року №7124 [6], яким передбачалось доповнення статей 185, 186, 187, 189, 191 Кримінального кодексу України кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану», проте у цьому переліку не було передбачено статтю 190 Кримінального кодексу України.

Кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану» було доповнено різні частини вищевказаних статей: у статтях 185, 186, 187 та 191 Кримінального кодексу України – частину четверту, у статті 190 Кримінального кодексу - частину третю.

Зміст кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» базується на положеннях Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII від 12.05.2015 [7] та Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» № 1550-III від 16.03.2000 [8]. Так, воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [7]. У зв'язку з військовою агресією рф проти України 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [9] воєнний стан подовжується кожного разу на 90 діб і діє по всій території України по теперішній час.

Надзвичайний стан - це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого

самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [8].

Логічне та систематичне тлумачення змісту кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану» дає можливість зробити висновок про те, що вчинення шахрайства в будь-якому регіоні України під час дії воєнного стану передбачає застосування цієї кваліфікуючої ознаки.

Мовчан Р.О. не погоджується із цією думкою та зазначає, що вищевказана кваліфікуюча ознака може інкримінуватися лише тоді, коли воно мало місце, наприклад, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходів військ, а також і поза межами згаданих районів (викрадення чужого майна, які вчинені щодо осіб, які переміщуються у більш безпечні регіони України чи щодо їх майна тощо). При цьому, якщо вчинення кримінального правопорушення проти власності, яке передбачає таку кваліфікуючу ознаку, відбулося хоча й під час дії режиму воєнного стану, але поза межами зазначених вище районів та без будь-якого використання умов воєнного стану, то навряд чи доцільно застосовувати відповідну кваліфікуючу ознаку та ознаку, що обтяжує покарання рекомендую. Відповідно вчений пропонує замінити існуюче наразі формулювання «в умовах воєнного або надзвичайного стану» на словосполучення «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану» [11, с. 282].

Зміст кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного чи надзвичайного стану» є однаковим при кваліфікації всіх кримінальних правопорушень проти власності, які доповнено цією кваліфікуючою ознакою, проте міри кримінальних покарань суттєво різняться. Так, крадіжка, вчинена ... в умовах воєнного або надзвичайного стану, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років; грабіж, вчинений ... в умовах воєнного або надзвичайного стану, карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років; розбій, вчинений ... в умовах воєнного або надзвичайного стану, карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна; вимагання, вчинене ... в умовах воєнного або надзвичайного стану, карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна; шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, карається штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років [10].

Звичайно ступінь суспільної небезпечності цих кримінальних правопорушень є різним, проте чи можна вважати, що крадіжка, вчинена в умовах воєнного чи надзвичайного стану є більш суспільно небезпечним діянням ніж шахрайство, вчинене за аналогічних умов? Вважаємо, що ні, адже і при вчиненні крадіжки, і при вчиненні шахрайства відбувається посягання на

однаковий об'єкт, при вчиненні шахрайства більш широким є коло предметів, оскільки іде мова про майно та право на майно, відмінності звичайно полягають у ознаках об'єктивної сторони, але ні крадіжка, ні шахрайство не передбачають застосування насильства, як способу вчинення цих кримінальних правопорушень, різним є вік кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення, проте схожими є ознаки суб'єктивної сторони. Тож виникає питання, чому міри покарання за шахрайство вчинене в умовах воєнного стану не відповідають за ступенем суворості мірам покарання інших кримінальних правопорушень проти власності, які передбачають аналогічну кваліфікуючу ознаку, в тому числі крадіжки.

Висновки. Військова агресія РФ на Україну нажалі не вплинула на зменшення кількості шахрайства, як кримінального правопорушення проти власності, навпаки констатується тенденція збільшення кількості зареєстрованих кримінальних проваджень за цією статтею. Залишається незрозумілою позиція законодавця щодо мір покарання, які передбачені у санкції частини третьої статті 190 «Шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану...», які порівняно із санкціями інших кримінальних правопорушень проти власності, які містять аналогічну кваліфікуючу ознаку, є найменш суворими. Тож приведення санкції частини третьої статті 190 «Шахрайство» у відповідність із мірами покарання, які передбачені у інших кримінальних правопорушеннях проти власності, які містять аналогічну кваліфікуючу ознаку, буде проявом принципу справедливості. Тож пропонуємо викласти санкцію ч.3 ст.190 «Шахрайство» у такій редакції: «карається штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі до семи років».

Література:

1. Кількість справ про шахрайство у 2023 році сягнула історичного антирекорду — Оpendатабот. URL : <https://susplne.media/585035-kilkist-sprav-pro-sahrajstvo-u-2023-roci-sagnula-istoricnogo-antirekordu-opendatabot/> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. І. М. Копотуна. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2022. 932 с.
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. X. : Право, 2013. 1040 с.
4. Умови притягнення до кримінальної відповідальності за шахрайство (ст. 190 КК. URL : <https://lpd.court.gov.ua/home/search/7502> (дата звернення: 05.04.2024).
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n14> (дата звернення: 14.04.2024).
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03 березня 2022 року №7124. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 10.04.2024).

7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
8. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України № 1550-III від 16.03.2000 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
9. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 10.04.2024).
10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
11. Мовчан Р.О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 281-285.

References:

1. Kil'kist' sprav pro shakhraystvo u 2023 rotsi syahnula istorychnoho antyrekordu — Opendatabot [The number of fraud cases in 2023 reached a historical anti-record — Opendatabot.]. (n.d.) *suspilne.media* Retrieved from <https://suspilne.media/585035-kilkist-sprav-pro-sahrajstvo-u-2023-roci-sagnula-istoricnogo-antirekordu-opendatabot/> [in Ukrainian].
2. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny (2022) [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] / za zah. red. I. M. Kopotuna. Kyiv: Vydavnychy dim «Profesional» [in Ukrainian].
3. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny. Naukovo-praktychnyy komentar (2013) [Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary] : u 2 t. / za zah. red. V. YA. Tatsiya, V. P. Pshonky, V. I. Borysova, V. I. Tyutyuhina. 5-te vyd., dopov. KH. : Pravo [in Ukrainian].
4. Umovy prytyahnennya do kryminal'noyi vidpovidal'nosti za shakhraystvo (st. 190 KK) [Conditions for criminal prosecution for fraud (Article 190 of the Criminal Code)] (n.d.) *lpd.court.gov.ua* Retrieved from <https://lpd.court.gov.ua/home/search/7502> [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho ta Kryminal'noho protsesual'noho kodeksiv Ukrayiny shchodo usunennya superechnostey u karanosti kryminal'nykh pravoporushen» [The Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine on the Elimination of Contradictions in the Punishment of Criminal Offenses». (n.d.) *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n14> [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrayiny "Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny shchodo posylennya vidpovidal'nosti za maroderstvo" [Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Liability for Looting"] (n.d.) *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrayiny "Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu" [The Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law"] (n.d.) *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrayiny "Pro pravovyy rezhym nadzvychaynoho stanu" [The Law of Ukraine "On the Legal Regime of a State of Emergency"] (n.d.) *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text> [in Ukrainian].
9. Ukaz Prezydenta Ukrayiny "Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukrayini" [Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine"] (n.d.) *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> [in Ukrainian].
10. Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny [Criminal codex of Ukraine] (n.d.) *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
11. Movchan R.O. (2022). Analiz zakonodavchoho rishennya pro posylennya kryminal'noyi vidpovidal'nosti za maroderstvo [Analysis of the legislative decision on increasing criminal liability for looting]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo - Analytical and comparative jurisprudence*. 1, 281-285 [in Ukrainian].